

СУСПІЛЬНО-ГРОМАДСЬКА І ЛІТЕРАТУРНО-ОРГАНІЗАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ М. ХВИЛЬОВОГО В 20-ТІ НА ПОЧАТКУ 30-Х РОКІВ

В умовах державотворення і відродження української культури особливого значення набуває вивчення суспільно-громадської та літературної діяльності фундатора українського культурного ренесансу, талановитого письменника і публіциста М. Г. Хвильового (1893—1933).

Справедливо зазначити, що тернистий життєвий і суспільно-літературний шлях письменника, починаючи з 20-х років і до дня трагічної смерті, постійно знаходився під невсипним наглядом партійно-державних структур. Подібні обставини сприяли тому, що спадщина М. Хвильового не здобула належного наукового дослідження. Привертає увагу той факт, що протягом 30 — 40-х років ім'я письменника зазнавало паплюження на всіх рівнях заідеологізованої української літератури та на різноманітних партійних форумах.

У наступні десятиріччя боротьба зі спадщиною М. Хвильового набула нечуваного змісту, коли заборонялося навіть згадувати ім'я письменника.

В роки, так званої, хрущовської «відлиги» не було зроблено спроби повернути суспільно-громадський та літературний доробок письменника українському народові.

На відміну від «совєтської» історіографії науковці української діаспори школи не минали в своїх дослідженнях постаті М. Хвильового. Серед великої кількості дослідників можна виділити творчі роботи Д. Донцова, Ю. Лаврінєнка, С. Ніколішина, М. Гальчука, П. Голубєнка.

Новою сторінкою у висвітлені суспільно-громадської діяльності М. Хвильового стали дослідження вітчизняних науковців М. Жулинського, Ю. Ковалева, Н. Кузякіної. Сучасні наукові праці з даної проблеми могли з'явитися тільки за умов будівництва української незалежної держави та відродження української культури.

Вище згадані літературознавці зробили перші кроки у вивченні саме літературної спадщини М. Хвильового. Нажаль суспільно-громадська та літературно-організаційна діяльність письменника ще не стала предметом ретельного історичного дослідження.

Аналізуючи життєвий творчий шлях письменника, можна стверджувати, що його активна суспільно-громадська і літературна діяльність почалася після громадянської війни. Справедливо зазначити, що перші його вірші та фейлетони почали друкуватися під псевдонімом «дядько Микола» в газетах з 1917 року (1, 33).

У повоєнний період М. Хвильовий приїздить до Харкова, де становить товариські стосунки з молодими постами та прозаїками, в тому числі з В. Сосюрою та М. Йогансеном.

З 1921 року він друкується в газетах і журналах столиці, в альманахах «Штабель» і «На сполох». Цього ж року з'являються його перша збірка віршів «Молодість» (Х.: Всеукрлітком, 1921.—21с.) та поема «В електричний вік» (Х.: Всеукрлітком, 1921.—16 с.). У 1922 році виходить ще одна збірка письменника «Досвітні симфонії» (Х.: Всеукрлітком, 1922.—74 с.), якою закінчується поезійний період творчості М. Хвильового.

Визначення М. Хвильового як письменника-прозаїка сталося після виходу збірки новел «Сині етюди» (Х.: ДВУ, 1923). Позитивно відгукнулися на її видання найрізноманітніші критики — від академічного С. Єфремова та офіційного В. Коряка до закордонних «фашистів» — Д. Донцова та Є. Маланюка (2, 3574; 3, 6).

З цього часу М. Хвильовий опиняється в центрі організаційно-літературного та суспільно-громадського життя України. Він бере участь у заснуванні в січні 1923 року літературного об'єднання «ГАРТ». Не вдовольнившись казеною офіційною лінією цієї організації, її принциповими вимогами масової літератури, молодий літератор створив на початку 1924 року в середині «ГАРТУ» вузькомистецьку літературну групу Урбіно (4, 6). Незвичійна назва нового літературного об'єднання була запозичена від назви італійського містечка, яке славилося своїми традиціями середньовічного Відродження.

Назва літературної групи, запропонована самим М. Хвильовим, символізувала ренесанс українського мистецтва.

Треба зазначити, що становлення української літератури 20-х років відбувалося на фоні протиріч в економіці непу та якісних перетворень у суспільно-громадському житті українського народу, пов'язаних з політикою «українізації». Природно, що українське письменство гостро реагувало на складні процеси державотворення в республіці. Прикладом цього стала так звана літературна дискусія, що розгорнулася влітку 1925 року на сторінках українських газет та журналів. У ній разом з широким колом українських літературних митців також взяли участь і партійні функціонери. Майже за три роки дискусії викристалізувалися основні погляди її учасників на шляхи розвитку української літератури.

Дискусія розпочалася досить прозаїчно. В 1925 році М. Хвильовий разом з О. Дорошкевичем були запрошені до складу конкурсного журі часопису «Червоний шлях». Журі керувалося високими художніми критеріями щодо оцінки поданих на конкурс публікацій, за що М. Хвильовий і О. Дорошкевич були названі «олімпійцями»—недосяжними (5, 10 – 11). Літературна дискусія виникла як суперечка між так званими «олімпійцями» та «молодими письменниками», яким не вистачало літературного хисту.

У квітні 1925 року на сторінках газети «Культура і побут» з'явилися дві статті. Одна з них Г. Яковенка «Про критику і критиків у літературі» і друга —М. Хвильового «Про сатану в бочці», або про графоманів, спекулянтів та інших «просвітян». Г. Яковенко звинувачував у своїй статті М. Хвильового та його однодумців по редакції в надзвичайно пристрасних вимогах до літературних творів, крім цього він акцентував увагу читачів на проблемі подальшого розвитку української літератури в цілому. Літературне кредо М. Хвильового не дозволяло йому змиритися з поглядами свого опонента: погодитися з ідеєю масовості в літературі, графоманією і провінційністю, якими б революційними гаслами вони не прикривалися. Саме тому Г. Яковенко отримав від письменника такі пристрасну відповідь.

Питання про літературний хист друкованих творів на той час було надзвичайно актуальним. Після громадянської війни в літературу прийшло багато нових письменників, які незалежно від освіти, віку вважалися «молодими». Сторінки газет та журналів наповнювалися художньо недосконалими віршами, етюдами та новелами. Вбачаючи в такій ситуації кризу української літератури, її занепад, М. Хвильовий пропонував «негайно «одшити» – або принаймі поставити на своє місце; різних писак, що вмюючи сяк-так зробити репортерську замітку, тикають свого носа в мистецтво й — більш того — намагаються керувати ним» (6, 402). Для цього вкрай необхідно було підвищувати кваліфікацію молодих письменників, обмежувати вступ до літературних об'єднань необдарованих людей. Ця стаття стала початком циклу памфлетів «Камо грядеши», який відразу був надрукований частинами в газеті «Культура і побут», а на кінець 1925 року вийшов окремою книжкою (Х.: Книгоспілка, 1925. – 64 с.) В цій збірці М. Хвильовий вперше поставив питання перед митцями: «Європа чи Просвіта?» Розуміючи під «просвітою» українську провінційність, занепадництво, письменник без сумніву відповідав: «Так, Європа!» Бо за Європою, на його думку, стояла світова культура, до якої повинна була йти і українська література.

В третій частині циклу М. Хвильовий полемізує з керівником літературного об'єднання селянських письменників «Плуг» С. Пилипенко (6, 427). До останнього часу в вітчизняній літературі існувала думка, що всі тяжії літературної дискусій проходили між позиціями М. Хвильового і С. Пилипенка (7, 6). Дійсно, М. Хвильовий критикував свого опонента може трохи запальніше, ніж того вимагали обставини, але його турботи зводилися до того, щоб у великій масі художньої літератури не загубилася талановита молодь, щоб запобігти ситуації, коли взагалі не сформується високохудожня література.

С. Пилипенко відстоював принципи залучення до літературного середовища великої кількості молодих літераторів. Як вважає сучасний дослідник С. Білокін, і С. Пилипенко, і М. Хвильовий діяли на різних поверхах культури, але разом дбали про її розбудову (7, 6).

Протягом вересня – грудня 1925 року р. в «Культурі і побуті» побачив світ наступний, цикл памфлетів М. Хвильового «Думки проти течії» (Х.: ДВУ, 1926. – 125 с.). Як констатує сам письменник у передмові до видання, поспішність публікації нової серії памфлетів була зумовлена тим, що гасла, кинуті ним в «Камо грядеши», вимагали подальшої аргументації. В

різноманітні відгуків на попередній цикл домінувала думка, що «Хвильовий і «праві» кола не хочуть пускати в літературу робітничо-селянську молодь, бо не довіряють їй, бо зневажають її» (8, 445). Тому письменник був змушений повторюватися і писати про своє ставлення до літературної молоді, спростовувати вульгарне тлумачення своїх думок.

У «Думках проти течії» літератор розширює попередню тезу «Європа чи «Просвіта?», роз'яснює, чому саме на Європу повинна орієнтуватися українська література. Цього разу він звертає увагу на «психологічну» Європу, на Європу, яка, на його погляд, виробила окремий соціально психологічний тип людини (8, 467). І коли він каже Європа, він має на увазі не «техніку» і не «пролетаріат», а «європейського інтелігента» і знов же не «Європу взагалі», а Вюртемберг, німецьку духовну культуру, доктора Фауста, як втілення допитливого людського духу (8, 463 – 469).

Крім літературної роботи, письменник у цей час займається і суспільно-громадською. Свої теоретичні викладки він спробував відтворити практично. В 1925 році М. Хвильовий остаточно відходить від «Гарту», який все більше підтримує принципи «масовізму», 20 листопада 1925 року в Харкові за його проводом була заснована нова літературна організація – Вільна Академія пролетарської літератури (ВАПЛІТЕ). До лав об'єднання були запрошені талановиті митці, які не були організаційно сформовані після того, як «Плуг» і «Гарт» стали, за словами М. Хвильового, «просвітянськими» об'єднаннями. На першому організаційному засіданні було заявлено, що ВАПЛІТЕ «мусить об'єднувати кваліфікованих письменників (1, 232). Крім того, було проголошено «широку автономію» щодо своєї роботи (1, 232). ВАПЛІТЕ стала провідним осередком української літератури 20-х років. До складу об'єднання входили П. Тичина, М. Ялович, П. Панч, Ю. Смолич, М. Куліш, О. Досвітний та інші (9, 10).

Спроба виявити причини протиріч між українською та російською літературами була зроблена М. Хвильовим у третій останній серії памфлетів «Апологети писаризму», які «Самостійна Україна», з якою він виступав на шевченківських святах в Полтаві і Харкові у лютому 1900 р. Один з учасників зборів у Полтаві пізніше згадував: «Він з таким запалом говорив про терористичні акції, про бомби, що старий Олександр Русов, який був присутнім на святі, з іронією запитав: «Що це за артилерійський офіцер» (13.– С. 7). Але деякі молоді слухачі сприйняли промову, чутка про яку поширилася по всіх українських громадах, з захватом. Серед них був і син О. О. Русова Михайло, який з Дмитром Антоновичем, Богданом Камінським — дітьми українофілів старшого покоління, та Левком Мацієвичем, походженням з черкаських міщан, пізніше – одним з знаменитих вітчизняних авіаторів, уклали на ідеологічних принципах «Самостійної України» Революційну українську партію. Склад керівного осередку РУП яскраво характеризує глибокий конфлікт українофілів старшого покоління і молоді, батьків і дітей, який на рубежі XIX і XX ст. набув форму відкритого розколу.

Роль «Самостійної України» в історії українського національно-визвольного руху особлива. Адвокат Міхновський виголосив те, на що не спромігся жоден з видатних діячів українського національно-визвольного руху — його попередників. «Самостійна Україна» посідає в історії української політичної думки таке ж видатне місце, яке займає у ній «Історія Русів». Різниця лише в тому, що «Історія Русів» знаменувала собою завершення, кінець цілої політичної традиції, а «Самостійна Україна» – початок спорідненої, яка, однак, ґрунтувалася на зовсім іншому соціально-економічному ґрунті. Відстань між ними — століття. М. І. Міхновський перекинув через ці роки місток, з'єднавши політичні прагнення різних поколінь українців, обґрунтувавши самостійницьку перспективу для молоді.

Значну частину «Самостійної України» становить екскурс в історію, критика русифікаторської, великодержавної політики царизму. Автор переконує в необхідності правомірності повернення до статусу України, який склався після Переяславської Ради 1654 р. М. І. Міхновський дає аналіз відносин України і Росії як рівноправних, але порушених пізніше однією стороною — Росією, і повернення до статусу самостійної держави. До цих висновків підводив у свій час читачів і автор «Історії Русів».

Високий пафос «Самостійної України» натхненний світлою метою: прагненням до національного визволення. Заради досягнення цієї мети М. І. Міхновський закликав українців,

що заперечувала партія, він робив наголос на тому, що партія ігнорувала.

Крізь полемічні питання, порушені письменником, червоною ниткою проходять три тези:

- 1) кінець малоросійському занепадництву, відроджена українська література прилучається до західно-європейського і взагалі світового мистецтва;
- 2) кінець російської гегемонії на Україні, Росія мусить відійти в свої етнографічні межі, бо Україна віднині – самостійна держава;
- 3) українське мистецтво має власне історичне завдання, воно розпочне українське відродження.

Висловлювання письменника в ході дискусії викликали, природно, занепокоєння в офіційних урядово-партійних колах. Уже в 1926 році різко намітилась войовнича ворожнеча урядового курсу до М. Хвильового.

Так, 4 квітня 1926 року київська газета «Пролетарська правда» надрукувала статтю П. Лакизи «Задрипана теорія «комуністичної самостійності». Автор статті звинувачує М. Хвильового в спробах підірвати добровільний союз радянських націй, відірвати Україну від соціалістичного табору та інше (12).

Новим поштовхом у цькуванні М. Хвильового став лист Й. Сталіна до Л. Кагановича та інших членів ПБ ЦК КП(б)У. «Вождь народів» піддавав ідеологічній оцінці «смішні і немарксистські намагання українського комуніста» М. Хвильового відірвати культуру від політики, вважав це спробою послабити диктатуру пролетаріату на Україні (13, 149).

Невдовзі у червні 1926 року М. Хвильового було запрошено на засідання Пленуму ЦК КП(б)У. Письменнику надали слово для довідки по особистому питанню. У своєму виступі М. Хвильовий був вимушений спростовувати зауваження керівників партії до його поглядів на культурний розвиток України. Письменник ще раз обгрунтував свої тези, які неправильно трактувалися членами ЦК. «Поважне засідання» не мало бажання навіть вислухати літератора, йому не давали можливості говорити. Пленум ЦК прийняв постанову, в якій зокрема писалось, що «кинуті в пресі гасла орієнтації» на Європу, «геть від Москви» та ін. в значній мірі показні... Такі гасла можуть бути прапором для української буржуазії, що зростає на ґрунті непу, бо вона під орієнтацію на Європу безперечно розуміє відмежування від фортеці міжнародної революції, столиці СРСР — Москви» (14, 42-43). Так М. Хвильового вперше примусили визнати свої «помилки». Але ж як М. Хвильовий обгрунтував це визнання? «Коли весь пленум говорить, що я помилюся, то я мушу визнати свої помилки і мушу замовчати — я дисциплінований член партії» (15, 80). Тобто, ви мене не переконали, та якщо ця тема — табу, то я буду мовчати; але ж думати ви мені заборонити не можете.

12 жовтня 1926 року при відділі друку ЦК, КП(б)У відбулася нарада про стан літературних справ на Україні. В нараді взяли участь відомі письменники, представники редакцій газет та журналів, серед них був і М. Хвильовий. На початку засідання організатори від ЦК КП(б)У підступно запропонували всім учасникам відверто висловлювати свої думки і зауваження щодо політики партії в справах розвитку української літератури (16, 1). У вступній доповіді завідуючого відділом друку ЦК КП(б)У А. Хвилі характеризувалась офіційна думка, суть якої зводилася до посилення партійного керівництва над літературним процесом. Зокрема, він констатував, що літературна думка на Україні представлена двома тенденціями; суперечки між ними і привели до літературної дискусії. Одна з тенденцій сформована з частини генерації української інтелігенції, яка вважає розвиток української літератури суто національним процесом, інша — це ті сили, які поборюють завоювання жовтневої революційної культури (16, 4).

Таким чином, письменники України були штучно поділені на українських та революційних. Природно, що М. Хвильовий, не зважаючи на свою партійну належність, був віднесений до представників першої тенденції і автоматично перестав бути революційним пролетарським письменником.

Посилюючи ідеологічний тиск на учасників наради, А. Хвиля акцентував увагу на діяльності ВАПЛІТЕ, яка на його погляд, підпала під вплив «ворожої» групи «неокласиків». Вказана літературна течія у своїй творчій діяльності орієнтувалася на зразки грецького та

римського мистецтва. Навіть у цьому партійна критика вбачала втечу від радянської сучасності, тим самим «неокласики», мовляв, відбивали і репрезентували інтереси української буржуазії. Справедливо зазначити, що до групи «неокласиків», яку очолював М. Зеров, входили П. Филипович, М. Драй-Хмара та інші.

Таким чином, навішуючи політичні ярлики на групу М. Зерова, більшовицький штаб продовжував наступ на право літераторів мати незалежну художню думку, об'єктивно висвітлювати суспільно-громадські події на Україні захищаючи класові принципи в літературі, А. Хвиля висловив занепокоєність партійних структур стосовно відсутності на Україні більшовицької літературної організації, яка була б спроможна домінувати на літературному терені

В заключній частині своєї доповіді А. Хвиля констатував: «Дискусія, яка у нас була, довела, що тут принизить участь сили з одного боку пролетарські, а з другого боку — ворожі» (16, 13).

Невтомним захисником «советизованого» партійного курсу в письменницькому середовищі став провідник неонародництва «плужан» С. Пилипенко, який в своєму виступі з одного боку гаряче присягав на вірність більшовицькій ідеології, а з другого — продовжував звинувачувати М. Хвильового та його однодумців у відсутності класового чуття і войовничості щодо української буржуазії.

Навіть загальний характер архівних джерел свідчить, що відвертої розмови між письменником та партійними функціонерами не відбулося. М. Хвильовий у своєму виступі зірвав наміри організаторів наради, знову публічно на офіційному рівні виступив проти пов'язання проблеми українського ренесансу із завданнями класової політичної боротьби.

Така принципова позиція М. Хвильового не залишилось поза увагою партійно-державних структур. Свідченням цього можна вважати доповідну записку в ЦК КП (б)У вищезгаданого А. Хвилі, в якій зазначається, що не зважаючи на «відповідні постанови ЦК КП(б)У з боку керівників ВАПЛІТЕ, зокрема М. Хвильового, до цього часу не зроблено відповідних заяв про визнання цих постанов та їх реальне переведення в життя» (17, 94).

М. Хвильовий фізично не міг протистояти шквалу більшовицької критики, яка автоматично поширювалася на письменників його організації. Він розглядав таку ситуацію не стільки як приниження своєї людської гідності, скільки як турботу про долю товаришів по перу. Цю думку М. Хвильового повністю поділяли О. Досвітній та М. Яловий. Фундатори ВАПЛІТЕ змушені були в грудні 1926 року через газету «Вісті ВУЦВК» звернутися з відкритим листом під назвою «Заява групи комуністів членів ВАПЛІТЕ».

Автори стверджували, що вони не протиставляють себе лінії партії, а визнають її правильну політику в справі розвитку української літератури. Так «покаяння» викликають сумнів щодо їх щирості, бо писались вони в умовах тиску комуністичних структур на письменницьку свідомість. За часів посилення тоталітарного режиму подібні публічні звернення не бралися до уваги офіційними структурами, тому в січні 1927 року М. Хвильовий зі своїми однодумцями вимушені були залишити організацію ВАПЛІТЕ (1, 234).

На думку багатьох дослідників (1; 2; 4) це було зроблено задля збереження організації.

Подальший хід подій свідчить, що весь 1927 рік був присвячений адміністративному руйнуванню ВАПЛІТЕ як спілки. Підтвердженням цього можна вважати постанову травневого (1927) Пленуму ЦК КП (б)У про політику партії в справі української художньої літератури (18, 68), в якій суспільно-громадська і літературна діяльність М. Хвильового, зокрема, і ваплітянців, взагалі розцінюється як посібництво фашистському націоналістичному табору. Нищівної критики зазнав і друкований орган «ВАПЛІТЕ», який оголошувався «трибуною боротьби проти політики партії в галузі розв'язання національного питання (19, 6). Ці звинувачення стосувалися перш за все творів таких письменників як П. Тичина («Чистила мати картоплю»), І. Сенченко («Холуй»), М. Хвильовий («Вальдшнепи») (19, 6).

Репресивні дії щодо письменника посилювалися, про що свідчить безпечелічне вилучення з друку продовження роману М. Хвильового «Вальдшнепи». Сучасники письменника, які читали цей твір в рукопису, свідчать, що друга частина роману є вершиною творчості М. Хвильового. Його письменницький стиль ототожнюють з творчістю Ф. Достоєвського і Г. Флобера (20, 75).

Достовірних свідчень про знищення журнального варіанту «Вальдшнепів» на сьогодні немає. Існує надія, що поодинокі примірники роману можуть зберегтися в несистематизованих до нашого часу в фондах партійних архівах.

Нова хвиля репресивних дій проти М. Хвильового пов'язана з висновками червневого (1927) Пленуму ЦК КП(б)У. Документа пленуму переглянули суспільно-громадську і літературну діяльність письменника в бік подальшого політичного шельмування. Творчий доробок літератора проголошувався як «відвертий прояв українського націоналістичного збочення» (21, 39). Партійне керівництво звинуватило М. Хвильового в тому, що він «езоповою мовою» писав непотрібні речі про політику партії. Справа полягала в тому, що він виявляв у своїх творах часто те, що інший не сказав, не написав би» (21, 46). Червневий (1927) Пленум вирішив долю письменника — він був названий «українським націоналістом». Політичні звинувачування змусили членів ВАПЛІТЕ прийняти на загальних зборах, які відбулися 14 січня 1928 року, рішення про саморозпуск спілки. В резолюції зборів зазначалося, що «до останнього часу використовуються наші помилки, яких ми зреклися, для цькування нас як письменників» і що подібна атмосфера «заважає кожному з нас продуктивно працювати» (2, 245—246). Можна вважати, що з ліквідацією ВАПЛІТЕ був зроблений ще один крок до формули єдиної протибільшовицької письменницької організації.

Слід зазначити, що під час засідання ваплітянців М. Хвильовий перебував за кордоном, але його відсутність не позначилася на прийнятому рішенні. Для нас ще зостається «білого плямою» закордонне відрядження літератора, яке тривало з грудня 1927 року по березень 1928 року. Відсутність архівних документів, а також спогадів сучасників не дає змогу простежити повну географію подорожі та контактів письменника з діячами європейської літератури.

Звістка про розпуск ВАПЛІТЕ застала М. Хвильового у Відні. Після тривалих роздумів і вагань він був змушений піти на відчайдушний вчинок — надіслати відкритого листа до редакції газети «Комуніст». У своєму посланні М. Хвильовий в котре зрікся своїх «помилко», повністю відмежовувався від гасел «Геть від Москви!» та «Дайош «психологічну Європу!». Подальший зміст відкритого листа вказує на бажання письменника закінчити літературну дискусію своїм «покаянням» відвести від односторонньої розправу, яка вже була уготована для них можновладними структурами (22, 887). Досить вказати, що більша частина ваплітянців протягом 1933—1934 років була знищена репресивними органами. Серед них М. Яловий, О. Досвітний, М. Йогансен, О. Слісаренко, Г. Епик, М. Куліш. «Пощастило» Остапу Вишні, який відбувши десятирічне заслання, був звільнений в роки війни.

Що стосується подальшої долі М. Хвильового, то його «політична справа» стала предметом різнобічних ідеологічних розглядів на сторінках періодичних видань та в різноманітних документах партії. В боротьбі проти «хвильовизму» взяли участь навіть комуністи західноукраїнських земель. Так, наприклад, у лютому 1928 року керівники КПЗУ, виправдовуючись перед московськими вождями у своїх «помилках», називали М. Хвильового ідейним натхненником «воюючого українського націоналізму», а основні погляди письменника, щодо культурної відбудови України—«ультра-українізацією» (23, 66).

Навіть у такій нелюдській атмосфері, яка склалася навколо ім'я М. Хвильового, письменник знайшов у собі сили сумлінно виконувати свій суспільно-громадський обов'язок. Наприкінці 1928 року з його ініціативи почав виходити міжгруповий часопис «Літературний ярмарок», на сторінках якого літератор ще мав змогу друкувати свої статті, оповідання, сатиричні новели (2, 3575).

Новою віхою в літературно-організаційній діяльності М. Хвильового стали його спроба створити у 1930 році нове письменницьке об'єднання при журналі «Пролітфронт». Перебуваючи в атмосфері постійного цькування, письменник був змушений з одного боку постійно захищатися від ортодоксальних нападів пробільшовицьких ВУСППу та «Молодняка», а з другого — продовжувати нести тяжкий «хрест покаяння». Ланцюгова постійність в констатації вірності більшовицькому режиму простежується в добірці його статей, опублікованих у газеті «Комуніст» пов'язаних з процесом «Спілки визволення України (СВУ)». У вересні 1930 року в статті «А хто ще сидить на лаві підсудних?», автор вкотре повернувся до самозвинувачень,

вказавши на те, що поряд з Єфремовим, Старицькою-Черняхівською та іншими підсудним СБУ сидить і він, Хвильовий, із своїм «хвильовизмом (24, 447). У квітні 1930 року журнал «Пролітфронт» передрукував із газети «Комуніст» наступне «покаяння» М. Хвильового під назвою «Кричуще божество» (25, 911), в якому письменник виявляє тенденції «хвильовизму» навіть серед тих, хто найдужче на нього нападав, себто в журналі «Нова генерація».

Можна припустити, що початок 30-х років був кризовим для свідомості письменника. Він не міг погодитися з тим, що зубожіння й гніт, що батіг ГПУ, що цілковита заборона мислення, що фізичне знищення інтелігенції, що виснаження зстаканізованого робітника і експропріація колективізованого селянина, що хаос дезорганізованої країни, що насильництво, руїна, терор, голод, страх і смерть можуть бути виразами піднесення й свідченням розквіту.

Після ліквідації в 1931 році останнього творчого притулку, М. Хвильовий не мав змоги більше друкувати статті в періодичній пресі, але навіть подібні обставини не змогли побороти талант письменника, з-під його пера виходить низка хоч і «ідейно-витриманих», але неповторних за своїм змістом оповідань. Серед них «Майбутні шахтарі», «Останній день», «Щасливий секретар».

Трагічно почався для М. Хвильового 1933 рік. Наприкінці квітня письменник повернувся з села, куди він їздив, за власним іронічним висловом, «вивчати новий кардинальний процес соціалістичного будівництва — голод!» (14, 43). Подорож справила на письменника гнітючі враження, він вже по міг вийти зі становища внутрішнього напруження, знервованої екзальтації, що межувала з істерією і відчаєм. Світогляд М. Хвильового не міг сприйняти очевидне. Було ясно одне: трагедія поширювалася не тільки на окремі соціальні групи людей, але і на весь український народ. Останньою крапкою надлюдського терпіння письменника стала звістка про арешт ГПУ друга і побратима по перу М. Ялового.

М. Хвильовий розумів, що мова йде не про політичні звинувачення окремих представників інтелігенції, а починається черговий похід більшовицької інквізиції проти цілої генерації українських письменників. Всі спроби письменника врятувати М. Ялового не мали успіху. В обставинах, що склалися, М. Хвильовий побачив єдиний вихід: ціною свого життя зробити спробу протистояти загальнонаціональній трагедії.

Можновладні більшовицькі структури вбачали у М. Хвильовому свого ворога при житті письменника, страх перед його ім'ям відчувався і під час громадської панахиди. За свідченням очевидців у неосяжному людському морі, яке супроводжувало письменника в останню дорогу, товпилося безліч агентів карних органів (26).

У сучасних умовах набуває нового змісту суспільно-громадська і літературно-організаційна діяльність М. Хвильового. Його тернистий життєвий шлях можна по праву вважати прикладом високої громадської свідомості, вершиною людської та письменницької правдивості і любові до українського народу та його культури.

ЛІТЕРАТУРА:

1. **ЛУЦЬКИЙ Ю.** Ваплітянський збірник.— Мозаїка.—Торонто, 1977. — 259 С.
2. Енциклопедія українознавства. Словникова частина т. 9. — Париж — Нью-Йорк, 1980.— С. 3205 — 3600.
3. **ЖУЛИНСЬКИЙ М.** Талант, що прагнув до зір // Літературна Україна, 1989. — 17 серпня. — с. 6.
4. **КУЗЯКІНА Н.** Микола Куліш у «Гарті», Урбіно, ВАПЛІТЕ // Літературна Україна, 1988. — №6. — с.6
5. **КОВАЛІВ Ю.** Літературна дискусія 1925 – 28 рр. К., 1990. — 48с.
6. **ХВИЛЬОВИЙ М.** Про «сатану в бочці» або про графоманів, спекулянтів та інших «просвітян». Хвильовий М, Твори. У 2-х т., Т. 2.— К., Дніпро.—1990, с. 391— 403.
7. Уроки історії Літературна дискусія на Україні 1925 — 28 рр. // Літературна Україна, 1988.—№ 26.—с. 6.

8. **ХВИЛЬОВИЙ М.** Думки проти течії. ХВИЛЬОВИЙ М. Твори. У 2-х т., Т. 2. — К., Дніпро. —1990.— с. 444 — 514.
9. **ГАЛЬЧУК М.** Літературне життя на підсоветській Україні. Проза 1920 —1930 років.— Мюнхен — Париж. 1952 — 30с.
10. **ХВИЛЬОВИЙ М.** Апологети писаризму. Хвильовий М. Твори. У 2-х т., Т. 2 —К., Дніпро.— 1990. — с. 515 — 575.
11. Центральний Державний Архів громадських об'єднань України (ЦДАГОУ), Ф. 1, 0.20, с. 2257.
12. **ЛАКИЗА П.** Задрипана теорія «комуністичної самостійності» // Пролетарська правда, 1926.— 4 квітня.
13. **СТАЛІН Й.** Товарищу Кагановичу та іншим членам ПБ ЦК КП(б)У. СТАЛІН Й. Твори у 13 т., Т. 8,— К., 1952.
14. **ПЕТРОВ В.** Діячи української культури — жертви більшовицького терору. — К., 1992.— 80с.
15. ЦДАГОУ, Ф. 1, 0.1, с. 208.
16. ЦДАГОУ, Ф. 1, 0.20, с. 2259.
17. ЦДАГОУ, Ф. 1, 0.20, с. 2260.
18. ЦДАГОУ, Ф. 1, 0.6, с. 132.
19. ЦДАГОУ, Ф. 1, 0.20, с. 4190
20. **ЛАВРИНЕНКО Ю.** Зруб і парости.— Сучасність.— Мюнхен.,1971.—324с.
21. ЦДАГОУ, Ф. 1, 0.1, с. 259.
22. **ХВИЛЬОВИЙ М.** Лист до редакції (газети) «Комуніст», ХВИЛЬОВИЙ М. Твори. У 2-х т. Т. -2—К., Дніпро.—1990—с. 883—887.
23. ЦДАГОУ, Ф. 1, 0,20, с. 2677.
24. **ГОЛУБЕНКО П.** Україна і Росія у світлі культурних взаємин.—Українське слово.— Нью-Йорк — Париж — Торонто, 1987.—551с.
25. **ХВИЛЬОВИЙ М.** «Кричущє божество». ХВИЛЬОВИЙ М. Твори. У 2-х т., Т. 2.— К.,Дніпро. — 1990. — с. 713—718.
26. **ХВИЛЬОВИЙ М.** Твори. У 5-ти т., Т. 5.— Смолоскип,— Нью-Йорк— Балтимор-Торонто, 1986.— 834 с.